

Hebrew Writers Association in Israel

בין עגנון לקפקא

Reviewed Work(s): לזרב ללה by הורשמ רקחמ, אקפקל ונגע זיב

Review by: זדר שביט

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 1 / 1973), pp. 75-76 סיון תשלג יוני

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23870701>

Accessed: 26-04-2018 12:47 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

בין עגנון לקפקא

הלל ברזל, בין עגנון לקפקא, מחקר משווה, הוצאת בר אוריין, בית ההוצאה של הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה בראילון, תשל"ג.

לעיון ביצירתו של עגנון, עיון שביקש להבהיר מדוע אין קפקא "משורש נשמתו" של עגנון. הבנת עולמו של עגנון היתה נשכרת מכאן והלל ברזל עצמו לא היה חייב להידרש לשאלה זו בתוככי דיון מפורט בענינים אחרים.

ספרו של ברזל נחלק לשני פרקים. הראשון דן במכלול יצירתם של שני המספרים תוך התעכבות על ענינים משותפים לשניהם, כגון העולם המיטא-ריאלי והסיטואציות הקפקאיות, גרוטסקה והומור ועוד; השני דן ביצירות בודות והשוואתן, כגון ההשוואה בין 'תמול של-שום' ו'המשפט', 'אגדת הסופר' ו'אמן התענית' וסיפורים אחרים. ההשוואה בין היצירות הברי דדות נסמכת כמובן על תאור המכלול בפרק הראשון.

הטענה העיקרית של ברזל היא בדבר מהותו של העולם המיטא-ריאלי אצל עגנון ואצל קפקא. ברזל סבור כי יצירתו של קפקא היא יצירה מונותמטית ביסודה, יצירה המציגה את האדם כעומד מול העולם שמעבר ואינו מסוגל להגיע אל העולם הזה, אלא תמיד ניצב מולו, מה שמכונה אצל ברזל כ"התעכבות ליד הסף" את יצירתו של עגנון מגדיר ברזל כיצירה רבת-פנים, אשר רק פן אחד שלה הוא 'בעית הסף'. ברזל טוען, ובצדק, כי אצל עגנון בעית הסף שאין לעוברו, מתאפיינת למשל על ידי מצב העגונות אולם בהבדל מקפקא מאפשר לפעמים עגנון לגיבוריו לחדור אל 'העולם שמעבר', ומכאן משתמע הבדל יסודי ומכריע בין עולמו של עגנון ועולמו של קפקא. בעוד שאצל עגנון קיימת הבחנה גמורה בין העולם הזה והעולם שמעבר, והאדם יכול לעבור מעולם אחד לעולם אחר, הרי מאמין קפקא בקיומו של העולם שמעבר, כעולם שהאדם אינו יכול, מעצם טבעו, להגיע אליו. כלומר, עולמו של האדם הוא עולם אחד והאדם כלוא בתוכו בלי אפשרות להיחלץ. ברזל מפריק את טענת האתאיזם אצל קפקא (טענה זו מופרכת מקריאה בסיפורו של קפקא 'לפני שער החוק', השער לעולמו של קפקא)

בספרו 'בין עגנון לקפקא' עורך הלל ברזל דיון משווה בין שני המספרים. את ההנמקה לדיון בצמד זה דווקא מבטא ברזל בהקדמה, בה הוא אומר כי בחר לעסוק בהשוואת עגנון וקפקא כדי 'להצביע על זיקות שאינן מותנות בהכרות דוקא. ענין לנו ביצירות בעלות חוקיות נבדלת. הותם האישיות המיוחדת של כל אחד מן הסופרים טבוע בהן. הצבעה על עגנון כעל 'קפקא כותב עברית' יש בה ללא ספק מן ההתעלמות מסגוליותו החד-פעמית של המספר העברי". (עמ' 10). אך למרות שהצביע על העובדה כי יש לדון ביצירת עגנון וקפקא כבשני עולמות יצירה נפרדים אין ברזל מבהיר לנו מדוע מצא בכל זאת מקום לדון בהשוואת עולמות אלו דווקא ולא בחר, למשל, להשוות בין עגנון ותומס מאן, או טוב יותר, לדון בעגנון בקונטסט רחב יותר של הספרות המודרנית. ההנמקה היחידה והבלתי מספקת, שהוא גותן, היא כי בקריאת כמה מסיפורי עגנון נוצרת תחושה של דמיון לסיפורי קפקא. אולם קשה לנו לקבל את ההערכה זו די בעובדה ששני היוצרים היו יהודים וחיו באותה תקופה, או די בכך שאנו מרגישים בעגנון 'קרבה לדרך כתיבתו של קפקא' כדי לתת צידוק לדיון משווה מפורט כל כך ואקדמי כל-כך (והרי ניתן למצוא אצל עגנון קשרים וזיקות לסופרים רבים ובמיוחד לאותם סופרים, שעגנון עצמו ציין קירבה ליצירותיהם, כמו גוגול, המסון, טולסטוי ואחרים). אפשר כמובן, כי ההנמקה העיקרית היתה בכך שדיון משווה בין עגנון וקפקא יהיה פורה ומועיל, ויצביע על ייחדם ומקוריותם של שני היוצרים הגדולים, אך אם כך הוא הדבר, מה טעם לדון בהם בצוותא ולא לדון בכל אחד מהם בנפרד?

ברזל מצטט בהקדמתו את דבריו של עגנון שטען כי 'קפקא אינו משורש נשמתו, וכל שאינו משורש נשמתו, אני איני קולט אותו, ואפילו גדול הוא כעשרה זקנים שעשו את ספר תהילים". הנה כאן לפנינו נקודת מוצא טובה

בצטטו מתוך הגיונותיו של קפקא: "האדם אינו יכול להיות מבלי ביטחון מתמיד במשהו בתוכו שאינו כלה, אף על פי שגם היסוד שאינו כלה והביטחון יכולים להישאר חבויים מפניו. אחת הדרכים שבאמצעותה יכול חביון זה לבטא עצמו הוא האמונה באלוהי אישי". אולם דומה כי ברול מפריו בקישורו של קפקא אל העולם היהודי. דומה כי אוריינטציה מוקדמת כיוונה כאן את כתיבתו. עולמו של קפקא הוא עולם רליגיוזי ולא ניתן למתוח הקבלה בינו לבין דת מאורגנת כלשהי, וממש כשם שברול מתנגד ל"נסינות להציג את השקפת עולמו של קפקא על בסיסה של דואליות גנוסטית או מיניקיאנית" (עמ' 19) יש לדחות את הנסינות לעשות רדוקציה להשקפת עולמו של קפקא ולהציגה כהשקפת-עולם המעוגנת או ניוונה ממקורות יהודיים. ורדוקציה כזאת עושה ברול באינטרפרטציה ל'רופא כפרי' ו'מדירה לדירה' (160-182) או בהשוואה בין 'הטירה' לבין 'האדונית והרוכלת' או כשהוא נותן אינטרפרטציה 'יהודית' ל"לפני שער החוק". ברול עצמו עומד על ההבדל בין שומרי החוק אצל קפקא לבין שומרי החוק בקבלה, למשל. הוא מצביע על כך כי "השוני העקרוני בין שומרי הפתח הקפקאיים לבין שומרי השערים שבקבלה, הוא בשחיתותם של הראשונים המתקלסת בחוקיות מוסרית כלשהי" (עמ' 20). אין צורך להיכנס לניתוח מפורט של סיפורו של קפקא, שהוא אבן יסוד בהבנת יצירתו, אך ברור כי ההבדל המהותי המתגלה בו בין תפיסת היהדות לבין עולמו של קפקא מקשה מאד על כל נסיון מאולץ לקבוע קישור חד-משמעי בין השניים.

בעמוד 20 טוען ברול כי למרות "אי היכולת לעבור את ראשון השומרים, מצויה, כמו במיס-טיקה, הערגה להגיע לשער האחרון והודאות הסובייקטיבית כי ניתן לפרוץ את המחסום האחרון". לטענה זו אין על מה לסמוך בסיפורו של קפקא. בכל סיפורי קפקא לא מצליח האדם לפרוץ את המחסום. אם בסיפור "לפני שער החוק", בו מתגלה האמת רק לפני מותו של האדם הממתין, ואם ב'הטירה' (שתוך פירושה מנסה ברול להוכיח את טענתו) עומד האדם לפני השגת המטרה במצב של חלום, אך במציאות הממשית אין הוא מסוגל להגשימה. ההבדל

היסודי בין עגנון לקפקא מצוי אומנם בענין הסף. הסף שניתן לעיתים לפריצה אצל עגנון (ואפילו בעזרת הנס) ובלתי ניתן לפריצה אצל קפקא. ההבדל היסודי בזה הוא המעצב את השוני בין עיצוב העולם אצל עגנון ועיצובו של קפקא. כך, למשל, ברור מדוע הסף אצל קפקא מצוי בהיי היום יום והעולם המיטא-ריאלי הוא עולם היום יום. אצל עגנון, לעומת זאת, ניתן להבחין בין חיי היום-יום לבין מה שמוצג כמעבר להם. זו היא גם הסיבה שלשון החלום היא תכונה יסודית אצל קפקא ואילו אצל עגנון היא קיימת רק בחלק קטן מסיפוריו. ברול עוסק בהשוואה מפורטת של ענינים רבים אצל עגנון וקפקא, כגון הסף המטפיזי, ארוס וסף, הסף בחולין, האלגוריות, הסמלנות, הבית ועוד. לא אוכל להיכנס לפרטי דיונו של ברול בכל מוטיב ומוטיב, אולם עקרונית נשען ברול על ההבחנה היסודית בין שני העולמות, ויש להעיר כי בהשוואותיו תולש לעיתים ברול את הדברים מהקשרם. כשהוא דן במוטיב האב אצל שני המספרים הוא מביא כדוגמא את דמות האב החיובית אצל עגנון וטוען, כי האב מדגים את ה"ספירה הקדושה באלוהות בספירת הרחמים" וזה בסיפור "עם כניסת היום", אולם דווקא בסיפור זה מוצג האב כדמות חסרת-רחמים ובלתי-אחראית כלפי ביתה.

ברול עומד היטב על המאפיינים את הסיטואציה הקפקאית ומונה בהם את הנוכחות הנורה, החידה והעירוב של עולם ריאלי דמיוני. גם בעולמו של עגנון הוא רואה מאפיינים אלה, אולם בכל מקרה יש לזכור כי אין אלה יסודות המאפיינים את מכלול יצירת עגנון.

ממחקרו המפורט של ברול בעגנון ובקפקא (ומורגש חסרונו של פרק סיכום) מגיע הקורא למסקנה כי קיים שוני עמוק בין שני המחברים וכי ההשוואה איננה השוואה בין יוצרים דומים אלא בין יוצרים שונים לגמרי השייכים לעולמות נפרדים. אולי לא זאת היתה מגמתו של ברול ואולי ביקש יותר מכל להוכיח כי מקורות יניקתם משותפים, אבל ממחקרו המשווה הוכיח את ההיפך מכך, ובכך, אולי, החליש את הצידוק לדיון מעיקרו.

זהר שביט